

Округли сто

---

КВАНТИТАТИВНА И КВАЛИТАТИВНА ИСТРАЖИВАЊА  
У ДРУШТВЕНИМ И ХУМАНИСТИЧКИМ НАУКАМА  
– СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Зборник радова

ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

---

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book LX

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 53

---

QUANTITATIVE AND QUALITATIVE  
RESEARCH IN SOCIAL AND  
HUMANITIC SCIENCES  
- SITUATION AND PERSPECTIVES

TEXT EDITOR

Academician Drago Branković

EDITOR IN CHIEF

Academician Rajko Kuzmanović

EXECUTIVE EDITOR

Academician Drago Branković

REVIEWERS

Prof. dr Veljko Bandur

Prof. dr Danimir Mandić



Banja Luka 2023

---

АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

---

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига LX

ОДЈЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 53

---

КВАНТИТАТИВНА И КВАЛИТАТИВНА  
ИСТРАЖИВАЊА У ДРУШТВЕНИМ И  
ХУМАНИСТИЧКИМ НАУКАМА  
– СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

ПРИРЕЂИВАЧ

Академик Драго Бранковић

ГЛАВНИ УРЕДНИК

Академик Рајко Кузмановић

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Академик Драго Бранковић

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др Вељко Банђур

Проф. др Данимир Мандић



Бања Лука 2023

---



## САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР .....	7
-----------------	---

### РЕФЕРАТИ ПРЕЗЕНТОВАНИ НА ОКРУГЛОМ СТОЛУ

Академик Рајко Кузмановић, академик Есад Јакуповић <i>Сазнања о основама методологије друштвених истраживања .....</i>	11
Проф. др Зоран Арсовић <i>Парадокси модерне научне методологије .....</i>	29
Проф. др Светозар Богојевић <i>Филозофија и њене методе .....</i>	47
Академик Драго Бранковић <i>Супротстављеност и/или комплементарност истраживачких парадигми у педагогији .....</i>	63
Проф. др Славица Шевкушић <i>Стандарди квалитета квалитативних истраживања (с освртом на истраживања у образовању у Србији) .....</i>	81
Prof. dr Ratko Zelenika <i>Višedisciplinarne znanstvene metode u fokusu fundamentalnih, aplikativnih i eksperimentalnih istraživanja aktualnih fenomena u društvenim i humanističkim znanostima .....</i>	101
Проф. др Миленко Кундачина <i>Акционо истраживање из угла квантитативне и квалитативне парадигме .....</i>	127

Проф. др Јасмин Комић <i>Неки аспекти прикупљања, обраде и коришћења (статистичких) података у квантитативним истраживањима у друштвеним и хуманистичким наукама .....</i>	139
Проф. др Драгиша Д. Васић <i>Модерно истраживање микроисторије „једне балканске заједнице“ између научног сазнања и „идеолошке склоности и политичке лојалности“ .....</i>	165
Проф. др Лука Кеџман <i>Методолошки приступи у уметничким истраживањима .....</i>	191
ИНДЕКС ПОЈМОВА .....	197
ИНДЕКС ИМЕНА .....	203
О АУТОРИМА .....	209

Славица Шевкушић<sup>1</sup>

**СТАНДАРДИ КВАЛИТЕТА  
КВАЛИТАТИВНИХ ИСТРАЖИВАЊА  
(С ОСВРТОМ НА ИСТРАЖИВАЊА  
У ОБРАЗОВАЊУ У СРБИЈИ)<sup>2</sup>**

***Апстракт:** У последњим деценијама двадесетог вијека квалитативна истраживања у друштвеним и хуманистичким наукама налазе се у фокусу интересовања већег броја методолога. Стандарди вредновања квалитета квалитативних истраживања спадају у још увијек недовољно теоријски осмишљене и методолошки разрађене проблеме. Од већег броја релевантих проблема у овом раду презентујемо новија схватања о иманентним карактеристикама квалитативних истраживања, плурализму приступа и метода, функцијама и развоју квалитета вредновања, те квалитету квалитативних истраживања у образовању у Србији.*

***Кључне речи:** квалитативна истраживања, стандарди квалитета, контекстуалне варијабле, евалуативни критеријуми, триангулација.*

## **1. Увод**

Број квалитативних истраживања у друштвеним наукама у последње три деценије стално расте. На пример, у области психологије и сродним дисциплинама у литератури енглеског говорног подручја, средином деведесетих година прошлог века, од укупног броја објављених емпиријских радова свега око 6.5% било је квалитативних; у 2013.

---

<sup>1</sup> Институт за педагошка истраживања, Београд  
И-мејл: ssevkusic@gmail.com

<sup>2</sup> Напомена. Реализацију овог истраживања финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. уговора 451-03-47/2023-01/ 200018).

години тај удео је порастао на 38% (Haуs *et al.*, 2016), да би у 2018. години свако треће истраживање било квалитативно или миксметодско (Shaw *et al.*, 2019). Допринос који су квалитативна истраживања дала друштвеним наукама постао је евидентан, пре свега у погледу генерисања нових тема и истраживачких питања, а појавили су се и бројни нови приступи и методе. Такође, постало је јасно да су ова истраживања по својим карактеристикама много погоднија за проучавање друштвених феномена од квантитативних истраживања.

Упркос томе што је 2002. године у извештају америчког националног истраживачког савета квалитативним истраживањима званично признат научни статус, у научним круговима дуго су вођене расправе око његове вредности, научног доприноса различитим областима проучавања, као и око тога које процедуре треба истраживачи да следе. Једна од озбиљних критика која је често била упућена овим истраживањима јесте да им недостаје научна ригорозност и кредибилност која је традиционално повезивана са квантитативним истраживањима.

У борби за равноправан статус са квантитативним истраживањима, у методолошкој литератури централно место заузимале су дискусије о стандардима вредновања квалитета квалитативних истраживања. Могло би се рећи да је преокрет у овом погледу наступио 2020. године када су стандарди извештавања квалитативних истраживања укључени у седму верзију приручника за публикување научних радова Америчке психолошке асоцијације (APA, 2020)<sup>3</sup>.

Имајући у виду да су у психологији и педагогији у Србији квалитативна истраживања у последњој деценији почела да заузимају важно место, поставља се питање процене њиховог квалитета, како би се могао утврдити њихов досадашњи допринос и унапредити квалитет будућих истраживања. Стога, циљ овог рада је да прикажемо стандарде којима се обезбеђује квалитет квалитативних истраживања. Да би се боље разумела њихова суштина и функција, прво ћемо указати на иманентне карактеристике квалитативних истраживања. Такође, направимо кратак осврт на квалитет истраживања у области образовања у Србији.

---

<sup>3</sup> Ова асоцијација је од свог оснивања 1929. године до данас један од најутицајнијих извора научног легитимисања емпиријских радова у психологији и сродним дисциплинама.



## 2. Дефинисање квалитативних истраживања: основне карактеристике и плурализам приступа и метода

Извор расправе о научном статусу и кредибилитету квалитативних истраживања може се приписати чињеници да су ова истраживања заснована на филозофским и епистемолошким претпоставкама о развоју знања које се разликују од филозофије која подржава квантитативна истраживања. Насупрот квантитативним приступима, у чијем фокусу су стандардизоване методе генерисања знања помоћу великих узорака испитаника и категорије преузете из постојећих теорија, стоје квалитативна истраживања која су *идиографска* и *емичка*, што значи да се фокусирају на мали број учесника, трагајући за категоријама значења која учесници „производе“. То знање сродно је херменеутичком разумевању, социјалним конструкцијама и искуству заснованом на пракси.

Најопштије посматрано, квалитативна истраживања могу се одредити као научне праксе којима се генерише знање о људском искуству или акцији, на индивидуалном или социјалном нивоу (*American Psychological Association*, 2020). Због своје експланаторне природе, квалитативна истраживања омогућавају истраживачима да уче о живом искуству људи, да разумеју феномене у њиховом природном окружењу, да повећају разумевање различитих култура, да преиспитују културолошке конвенције и да директно подстичу друшвене промене (Gergen, Josselson & Freeman, 2015). У квалитативном истраживању истраживач настоји да развије разумевање о феномену који проучава и да своје разумевање, што је више могуће, заснива на перспективи оних које проучава.

Као дефинишуће карактеристике квалитативних истраживања у литератури се наводе: оснаживање субјекта истраживања, натуралистички приступ, отвореност, рефлексивност, итеративни приступ и динамичка оријентација истраживања. Овај тип истраживања у центар ставља *субјекта*, као полазиште и као циљ истраживања. Посебно се наглашава *хуманистички* приступ, у коме највећа обавеза истраживача није оданост науци, већ интересовање за човека. *Натуралистички* приступ значи да се учесници истраживања и феномени проучавају у свом природном, свакодневном окружењу. Наводне предности експерименталних нацрта – настојање да се неутрализују и контролишу интерферирајуће варијабле – у квалитативним истраживањима добијају сасвим други смисао. Ове контекстуалне „варијабле“ истраживачи

стављају у центар свог интересовања, јер се сматра да управо оне могу појаснити проблемску ситуацију субјекта. *Отвореност* подразумева да се феномени проучавају без ограничења која могу да наметну претходно дефинисане категорије за анализу. За разлику од традиционалних емпиријских истраживања која су оријентисана на дедукцију, у квалитативним истраживањима *индукција* представља примарни метод сазнавања. Отвореност према предмету истраживања подразумева и да истраживач поседује и развија сензибилитет за неочекиване и споредне ефекте, који могу довести до потребе за променом нацрта истраживања и до реконструкције иницијалне теорије (Ševkušić, 2006). *Рефлексивност* се односи на спремност истраживача да обавести читаоце о личним ставовима или позицији која је могла утицати на избор истраживачке теме, израде нацрта, као и на цео процес истраживања. Квалитативни истраживачи прихватају да је немогуће оставити по страни сопствену перспективу, претходно професионално и лично искуство (Elliott et al., 1999). Ипак, они верују да им njihova саморефлексивна настојања да „ставе у заграду“ постојећу теорију и сопствене вредности могу помоћи да боље разумеју и представе искуства и поступке учесника истраживања. *Итеративни* приступ у пракси подразумева понављање наизменичних циклуса прикупљања и анализе података у оквиру истраживања. Улога итерације, као рефлексивног процеса, кључна је за подстицање увида и развијање значења током процеса анализе. *Динамичка оријентација* значи да су у фокусу квалитативних истраживања процеси и односи, феномени који се развијају и мењају, уместо претпоставки о стабилности феномена кроз различите контексте.

Квалитативну истраживачку традицију одликује *плуралистичка оријентација* ка знању и пракси истраживања, што значи да могу бити утемељена на различитим парадигмама и епистемологијама (Frost et al., 2010). У литератури се могу пронаћи различите класификације парадигми, а једна од обухватнијих издваја постпозитивизам, конструктивистичко-интерпретативну и критичко-идеолошку парадигму (Guba & Lincoln, 2005). Осим њих, аутори наводе још два вредна приступа: феноменолошки (који укључује дескриптивне, интерпретативне и наративне варијанте) и прагматични (у оквиру којег се користе вишеструке методе да би се остварили практични циљеви и чији фокус је на решавању проблема које су дефинисали актери из различитих подручја, као што су образовање, саветодавни рад, бизнис, итд.). Ових пет истраживачких

традиција нису узајамно искључујуће, нити обухватају све истраживачке праксе. Наиме, појавили су се новији, утицајни приступи попут истраживања заснованог на уметности (Barone & Eisner, 2012) и перформативног истраживања (Gergen & Gergen, 2011). Наведене традиције одражавају различитост циљева и метода квалитативних истраживања. Циљеви могу бити појашњење концепата, генерисање хипотеза, развој теорије, промоција социјалне правде, друштвена трансформација или практична примена неког модела/програма, а различити циљеви захтевају прилагођавање метода. Тако је распон метода проширен и обухвата (али се не своди само на њих) приступе као што су: акциона и етнографска истраживања, утемељена теорија, дискурс анализа, наративна анализа, интерпретативна феноменолошка анализа, конверзациона анализа (Creswel, 2013). Поред бројних разлика, наведене методе имају бар два заједничка елемента: (а) сврха им је да допринесу преиспитивању или обогаћивању знања, а не проверавању ранијих закључака или теорија; (б) све користе текст као извор података за анализу, а не бројеве.

Имајући у виду различитости унутар квалитативне традиције, јасно је да свака истраживачка пракса треба да буде евалуирана у погледу научне ригорозности са којом спроводи своје специфичне циљеве. У зависности од филозофских претпоставки, методе могу бити концептуализоване помоћу различитог скупа процедура, тако да су различити и поступци за успостављање поузданости, тј. веродостојности (Gergen, 2014). На пример, док се у неким методама процедура може описати у облику листе „корака“ на почетку истраживања, у другим истраживачи виде своје процедуре као промену одговора на развој налаза у току анализе. Такође, док неки приступи дају приоритет демонстрацији поузданости на основу слагања међу проценама више истраживача, други дају приоритет „дубини“ ангажовања једног истраживача (Levitt et al., 2017).

### **3. Функције и развој стандарда квалитета квалитативних истраживања**

Уз уважавање методолошког плурализма, у квалитативној истраживачкој традицији у психологији и другим друштвеним наукама више од три деценије трају настојања да се артикулише јединствен, заједнички оквир стандарда научног интегритета квалитативних истраживања који би могао бити примењен за вредновање различитих (понекад

и контрастних) приступа и метода. Круцијално питање у вези с тим било је да ли квалитативни приступи имају довољну заједничку основу за јединствене норме. Озбек (Osbeck, 2014: 34) је поставила тезу да су процеси селекције релевантних података или јединица значења, екстракција сличности, указивање на разлике, „аранжирање“ података и истицање важних елемената заједнички за многе домене науке и да су то, такође, основни елементи квалитативних истраживања. Она тврди да су процеси доказивања, као што је индуктивно закључивање, објашњавање и резонување на основу модела, заједнички за научно разумевање, као и херменеутички круг у коме постоји континуирано рефлексивно кретање између делова текста и његове целине. Ауторка као пример наводи компаративно проучавање квалитативне анализе у пет актуелних приступа (феноменологија, утемељена теорија, дискурс анализа, наративна анализа и интуитивно истраживање), које је пружи-ло опис заједничких ставова и аналитичких пракси коришћених кроз историју психологије. Такве заједничке карактеристике су: емпатијско удубљивање, разликовање сетова података, откривање имплицитних значења у контексту, идентификовање појаве структурних образаца, рефлексивност и критичка евалуација ограничења.

Дефинисање јединствених стандарда за процењивање квалитативних истраживања у друштвеним наукама има неколико важних функција (Elliott et al., 1999). Прво, постојање јасних методолошких смерница може помоћи легитимизацији квалитативних истраживања. Добро квалитативно истраживање често захтева више труда и времена него квантитативно, па јасни стандарди могу послужити да убеди квантитативно оријентисане истраживаче да и квалитативна истраживања могу бити методолошки ригорозна. Друго, верује се да предложени стандарди могу допринети валиднијем научном процењивању квалитативних истраживања. Наиме, уредници научних часописа и рецензенти наклоњени квантитативним истраживањима склони су да оцењују извештаје о квалитативном истраживању користећи стандарде за квантитативна истраживања (неопходност статистичких тестова, контрола услова, слагање између процењивача и слично). Скуп експлицитних, али не ригидних смерница, помогао би рецензентима да дају конструктивније повратне информације ауторима и тако помогну да квалитативна истраживања нађу своје место у заједници друштвених наука. Треће, стандарди би требало да унапреде квалитет квалитативних истражи-

вања, на тај начин што помажу истраживачима да буду рефлексивнији у преиспитивању истраживачког нацрта и извештаја о истраживању. Четврто, сматра се да би постојање скупа индикатора помогло истраживачима да опишу варијације у приступима и методама, инспирисало их да трагају за креативним начинима примене појединих смерница и тако подстакну даљи развој квалитативних истраживања.

У тексту који следи направили смо кратак преглед сетова стандарда из литературе у области психологије и сродних дисциплина, како бисмо илустровали разлике и сличности у приступу. Приказ у одређеној мери прати развој стандарда кроз време, од самих почетака до формалног потврђивања кредибилитета квалитативних истраживања: објављивањем стандарда извештавања у последњем приручнику Америчке психолошке асоцијације за публикување научних радова (APA, 2020).

Међу најранијим, издвајају се настојања да се опишу и успоставе принципи за постизање веродостојности (енг. *trustworthiness*) квалитативних истраживања, прилагођавањем критеријума евалуације који важе за квантитативна истраживања (Lincoln & Guba, 1985). Ко-ришћење паралелних стандарда дуго је било присутно у квалитативним истраживањима заснованим на претпоставкама постпозитивистичке парадигме. Циљ ових стандарда био је да се на „лабавији“, мање обавезујући начин у квалитативним истраживањима достигну интерна и екстерна валидност, релијабилност и објективност. Тако, *кредибилност* у квалитативним истраживањима кореспондира интерној валидности и односи се на уверљивост истраживања или на степен у коме су истраживачки налази засновани на истраживачком процесу; *трансферабилност* замењује екстерну валидност и односи се на локализовану могућност генерализације на учеснике, контексте и временске оквири сличне онима у истраживању; *веродостојност*, слична релијабилности у квантитативним истраживањима, односи се на стабилност истраживачких резултата кроз време и код различитих истраживача, а *конфирмабилност* се односи на тачност представљања гледишта учесника истраживања, без „уплитања“ перспективе истраживача у налазе. Овај стандард се највише приближава критеријуму објективности у квантитативним истраживањима. Међутим, иако се наглашава да паралелни стандарди не треба да испуњавају исте захтеве научне ригорозности као у квантитативним истраживањима, они су често критиковани када су примењивани изван постпозитивистичке парадигме због логичких

недоследности које производе. На пример, ако прихватимо претпоставку о вишеструким реалностима у конструктивистичкој парадигми, како можемо бити сигурни да су они који су укључени у истраживање „прави“ извори информација? Стога, препоручује се да се стандард *проверавање истраживачевих интерпретација од стране учесника* не примењује за валидацију или верификацију, већ у сврху елаборације постојећих налаза или добијања додатних података (Morrow, 2005).

Други скуп стандарда представља покушај да се индикатори квалитета организују у две главне групе: стандарди *добре праксе* и стандарди *валидности* (Stiles, 1993). Прва група односи се на веродостојност посматрања и података, и приближава се релијабилности у квантитативним истраживањима. Ови стандарди укључују разоткривање оријентације и пристрасности истраживача, опис социјалног и културног контекста, опис унутрашњих процеса истраживача, блиско ангажовање са истраживачким материјалом, поновљени циклуси интерпретације и анализе података, заснивање интерпретација на примерима и нагласак на описима, уместо на објашњењима. Друга група односи се на веродостојност интерпретација и закључака изведених на основу података и укључује триангулацију (слагање између различитих извора података), видљиву кохерентност интерпретација, валидност сведочења (повратне информације од учесника истраживања), доказ о корисности интерпретација за изазивање промене код учесника, консензус између истраживача и доказ да је истраживање променило начин на који истраживач мисли о феномену који је проучавао.

Елиот и сарадници (Elliott et al., 1999) развили су смернице за дизајнирање и публиковање различитих врста квалитативних истраживања у психологији и сродним областима. Верујући да, поред разлика, квантитативна и квалитативна истраживања деле и неке заједничке карактеристике, они су формулисали два сета смерница. Први садржи седам евалуативних критеријума добре истраживачке праксе који су заједнички за обе истраживачке традиције: коришћење релевантне литературе, јасноћа истраживачких питања, методологија примерена циљу истраживања, информисани пристанак и етички спроведено истраживање, спецификација метода, одговарајућа дискусија о импликацијама истраживања, јасноћа писања и допринос знању у истраживаној области. Други сет, који детаљније приказујемо, садржи такође седам критеријума, али су они специфични за квалитативна истражи-

вања или представљају конкретизацију тога како се општији научни принципи примењују на квалитативно истраживање. (1) *Признавање постојања сопствене перспективе*. Истраживач спецификује своје теоријско становиште и личне претпоставке, како оне са којима „улази“ у истраживање тако и оне којих постаје свестан током истраживачког процеса. Ово експлицирање сопствене перспективе помаже читаоцима да интерпретирају и разумеју истраживачке податке и да разматрају могуће алтернативе. (2) *Позиционирање узорка*. Истраживач описује учеснике истраживања и њихове животне околности, да би помогао читаоцу да процени опсег учесника и ситуација за које налази могу бити релевантни. (3) *Заснованост на примерима*. Истраживачи треба да прикажу примере података да би илустровали аналитичке процедуре које користе у истраживању и своје разумевање тих података. Примери омогућавају процену усклађености између података и интерпретација тих података. Такође, омогућавају читаоцима да концептуализују могуће алтернативе значења и схватања. (4) *Обезбеђивање контроле веродостојности*. Истраживачи могу користити било коју од следећих метода за проверу веродостојности својих категорија, тема или исказа: (а) проверити своје интерпретације са учесницима истраживања; (б) спроводити истраживање тимски или тражити процену других (спољних) квалитативних аналитичара, како би утврдили могућа неслагања или грешке; (в) користити вишеструке изворе података (квалитативне и квантитативне). (5) *Кохерентност*. Интерпретације су представљене на кохерентан и интегративан начин, уз очување „нијанси“ у подацима. Дискусија може бити у облику приче/наратива, категорије или теме могу бити приказане на различите начине (модел, табела, цртежи), али је важно да се поред графичке демонстрације налаза разјасне и комплексни односи међу њима, укључујући различите нивое апстракције (на пример, логичко-хијерархијски однос). (6) *Остваривање општих насрам специфичних истраживачких задатака*. Ако је циљ истраживања разумевање феномена, потребно је да се обезбеди одговарајући распон учесника или ситуација, као и да се укаже на ограничења уопштавања налаза на друге контексте и учеснике. У истраживању у коме је циљ специфичан случај, он треба да буде описан и проучаван довољно систематично и обухватно да омогући читаоцу основу за његово разумевање. И у студији случаја неопходно је да истраживач укаже на ограничења уопштавања налаза на друге случајеве. (7) *Стварање*

„одјека“ код читаоца. Извештај о истраживању би требало да изазове код читаоца/рецензента доживљај да је предмет истраживања тачно представљен и да су проширили или разјаснили своје претходно знање о том феномену.

Сваку од наведених смерница аутори су илустровали примерима добрих и лоших истраживачких пракси, наглашавајући да им није била намера да се смернице примењују као ригидне чек-листе, већ да истакну важне разлике између квалитативних и квантитативних истраживања. Аутори такође истичу да смернице нису свеобухватне или дефинитивне, али да би истраживачи требало да испуне наведене критеријуме приликом извештавања о квалитативном истраживању или да понуде образложења за испуњавање алтернативних стандарда. Поред тога, аутори су ове смернице сматрали пробним и изразили су очекивање да ће се индикатори квалитета развијати како се област квалитативних истраживања даље буде развијала (Elliott et al., 1999).

Вредан допринос стандардима квалитета који су развијени у складу са посебностима квалитативних истраживања дала је Мороу (Morrow, 2005), која се бавила квалитативном методологијом у области саветодавне психологије. Она је истицала важност аутентичних стандарда веродостојности који би били универзални и који би надилазили истраживачку парадигму и различите приступе. Она предлаже четири стандарда који су произашли из конструктивистичко-интерпретативне и критичко-идеолошке парадигме: социјална валидност, субјективност и рефлексивност, адекватност података и адекватност интерпретације. (1) Под *социјалном валидношћу* Мороу је подразумевала да би истраживачи за проучавање требало да бирају теме које су значајне и вредне за друштво. У складу са подручјем интересовања ауторке, то су теме о срећи, креативности, осећањима, поверењу, друштвеној правди, слободи, достојанству и слично. (2) Кад је реч о стандарду *субјективности*, ауторка сматра да би истраживачи у зависности од парадигме у оквиру које спроводе квалитативно истраживање требало да контролишу, ограниче или управљају субјективношћу. У постпозитивистичкој традицији, истраживач би требало да користи стратегије које су блиске квантитативним истраживачима, као што су екстерни ревизори или статистички поступци за доказивање сагласности међу процењивачима. У конструктивистичко-интерпретативној парадигми истраживач ће позиционирати себе као коконструктора значења са учесницима



истраживања, као интегрални део интерпретације података. Квалитативни истраживачи користе бројне стратегије како би тачно представили реалност учесника у току прикупљања података. На пример, током интервјуисања истраживач тражи појашњење и проширење исказа од учесника, удубљује се у њихова значења, заузима став наивног испитивача и слично. Такође, истраживач може организовати фокус групу као форум да би представио податке и добио повратну информацију од учесника истраживања. Стандард *рефлексивности* блиско је повезан са стандардом субјективности и односи се на начин на који истраживач информисе своје читаоце о својим гледиштима и о томе како управља својом субјективношћу. Рефлексивност се може остварити на више начина, а један од највреднијих, по мишљењу ауторке, јесте да истраживач води саморефлексивне белешке о увидима и претпоставкама које се појављују у току истраживања. Те белешке истраживач може проучити и оставити по страни, а може их у одређеној мери инкорпорирати у анализу. Други начин је да истраживач своје имплицитне претпоставке и пристрасности учини транспарентним и тако представи себе као самосвесног, критичког и партиципативног аналитичара. (3) *Адекватност података* односи се, пре свега, на број учесника истраживања. Мада не постоји експлицитно методолошко правило, ситуациона разноликост за идентификовање тематских образаца (на пример, са интервјуа или фокус групе) често се може постићи са три до пет транскрипата, па све до 100. Међутим, у истраживањима која се заснивају на интервјуу бројеви нису превише важни јер увиди, значења и смисао који се генеришу у квалитативним истраживањима имају више везе са богатством информација које се могу добити од учесника. Дефинитивних препорука о величини узорка нема, подаци се најчешће прикупљају до нивоа редуванце, што значи до момента када се очекује да се више неће појавити нове информације из података (Lincoln & Guba, 1985). Према мишљењу ауторке, од величине узорка много су важније процедуре избора учесника. Квалитативно узорковање је увек сврсисходно, тј. учесници су намерно одабрани да би обезбедили податке богате информацијама; ове процедуре су увек засноване на специфичном критеријуму (бирају се особе које имају искуства у вези са феноменом који се истражује). Осим сврсисходности и заснованости на критеријуму, посебне стратегије узорковања зависе од циља истраживања, као и од „дубине“ и ширине података које је потребно обез-

бедити. Различите стратегије узорковања користе се у зависности од тога да ли је сврха истраживања да се постигне максимална варијација, хомогеност или екстремни случајеви. Да би се постигла адекватна разноликост у врстама података важно је да се размотри читав опсег могућности за добијање доказа, уз коришћење вишеструких извора података. Ако се користи само један извор података, на пример интервју, чак иако се интервјуише довољан број учесника којим се постиже теоријска „засићеност“, тај један извор података има своја ограничења. Препоручује се да се користе вишеструки извори података: интервју, посматрање, белешке са терена, фокус групе, анализа докумената и слично. Што је већи број извора, већа је могућност да се добију адекватнији подаци. (4) *Адекватност интерпретације* од суштинског је значаја за испуњавање критеријума веродостојности. Током анализе података од истраживача се очекује „ураћање“ или удубљивање у податке. Удубљивање у податке почиње да се одвија већ током прикупљања података и транскрипције интервјуа. Наставља се поновним читањем транскрипата или слушањем аудио-снимака, прегледањем белешки, итд. Ови поновљени прегледи података на крају могу довести истраживача до дубоког разумевања корпуса података у целини и тога како су његови делови међусобно повезани. Даље, аналитички оквир треба да буде тако артикулисан да омогући истраживачу да осмисли значења и интерпретира податке. Аналитички оквир може укључивати теме, теоријски модел или концептуални оквир. Приликом писања извештаја о налазима важно је да се направи равнотежа између интерпретација истраживача и извода из говора (цитата) учесника. Баш као што бројеви доприносе убедљивости квантитативног истраживања, тако аутентичне речи учесника служе да убеди читаоца да су тумачења истраживача утемељена на проживљеним искуствима учесника. Овај општи стандард о равнотежи „интерпретација – цитати“ доприноси кредибилитету квалитативног истраживања. Извештај о истраживању треба да се одликује и детаљним описима, јасноћом презентације уз коришћење подналова, табела и слика које могу допринети да читаоци лакше прате интерпретацију резултата.

Препознајући многе системске изазове у вези са дизајнирањем и објављивањем квалитативних истраживања, *Друштво за квалитативна истраживања у психологији* при Америчкој психолошкој асоцијацији, именовало је 2016. године радну групу за креирање посеб-

них стандарда за квалитативна истраживања. На основу синтезе додашњих настојања у овој области и идентификовања најважнијих методолошких принципа, развијен је јединствен приступ разматрању веродостојности квалитативних истраживања, уз очување флексибилности која је потребна да би се стандарди прилагодили различитим истраживачким приступима (Levitt et al., 2017). Предложен је свеобухватан концепт *методолошког интегритета* и његова евалуација путем два повезана процеса: (а) *оданост предмету истраживања* (процес којим истраживачи развијају и одржавају „верност“ феномену који проучавају, на начин како је то дефинисано у оквиру њихове истраживачке традиције); (б) *корисност у постизању истраживачких циљева* (процес током којег истраживачи бирају поступке за генерисање налаза који могу користити као одговор на њихова истраживачка питања). Аутори концепта методолошког интегритета формулисали су питања која усмеравају евалуацију ових процеса, примере принципа и дијаграм тока у прикупљању података и њиховој анализи, како би помогли ауторима и рецензентима приликом дизајнирања и рецензирања радова (Levitt et al., 2017: 11). Овај приступ евалуацији квалитативних истраживања охрабрује истраживаче и рецензенте да уместо коришћења стандардизованих и деконтекстуализованих процедура као критеријума научне ригорозности, процењују методолошку основу веродостојности конкретног истраживања. Детаљнији приказ концепта методолошког интегритета и његове операционализације превазилази оквире овог рада. Међутим, важно је нагласити да су стандарди за процену квалитета квалитативних истраживања, које је предложила ова радна група, први пут укључени у најновију, седму верзију приручника за објављивање истраживачких радова Америчке психолошке асоцијације (APA, 2020). Навешћемо неке од основних новина и разлика приликом саопштавања квалитативних истраживања, у односу на истраживања квантитативне оријентације (према: Pavlović, 2021).

У приручнику је наведено да се приликом дефинисања истраживачког проблема не подразумева коришћење појма „варијабла“ и омогућено је дефинисање истраживачког циља без навођења хипотеза. Уместо тога, потребно је навести сврху истраживања, односно образложити зашто је важно да се истраживање спроведе. У делу рада који се односи на метод говори се о регрутовању учесника, уместо о узорку испитаника. Потребно је да истраживач опише учеснике, као и однос

истраживач–учесници, и да појасни своју позицију. У овом делу рада предвиђено је и да се опише како је истраживач учесницима представио циљ истраживања. Анализа квалитативних података, према овом приручнику, предвиђа детаљан приказ процеса трансформације података у истраживачке налазе: опис процеса кодирања, врсте кодова, начин креирања аналитичког оквира и образложење зашто су коришћене одређене аналитичке стратегије. Уместо података о мерама и статистичким поступцима, извештај о квалитативном истраживању треба да буде написан у складу са принципима транспарентности и методолошког интегитета. Приказ резултата истраживања треба да буде усклађен са истраживачким нацртом и жанром квалитативног истраживања. На пример, резултати тематске анализе често се приказују у хијерархијској форми, док се извештај о дискурзивном или наративном истраживању чешће артикулише у форми приче. Као што се у приручнику наводи, могуће је спојити (традиционално раздвојене) делове „Резултати”<sup>4</sup> и „Дискусија”, што није типично у квантитативним истраживањима. Разлог за ово спајање је то што се у већини квалитативних истраживања тешко може одвојити приказ резултата од њихове интерпретације.

На основу увида у стандарде и њихову операционализацију у приручнику (АРА, 2020: 93), може се закључити да су главни принципи у извештавању транспарентност, процесност и контекстуалност, што је у складу са основним карактеристикама квалитативних истраживања. Поред тога што наведени стандарди имају важне импликације за све актере у процесу дизајнирања и објављивања квалитативних истраживања, њихово укључивање у приручник може се сматрати формалним признавањем научног статуса квалитативних истраживања у психологији и сродним дисциплинама.

#### **4. О квалитету квалитативних истраживања у образовању у Србији**

Тренд пораста броја квалитативних истраживања, који је присутан у иностраној научној литератури, приметан је и у Србији. У складу с тим, поставља се питање о квалитету ових истраживања: у којој мери

---

<sup>4</sup> У приручнику се наводи да је више у духу квалитативне парадигме да се овај одељак назове „Налази“.

истраживачи користе различите стратегије за осигурање научне ригорозности. На ово питање делимично можемо да одговоримо на основу резултата двају прегледа квалитативних истраживања спроведених у области образовања у Србији.

Први рад представља анализу квалитативних истраживања у области образовања даровитих ученика, која су спроведена у периоду од 1997. до 2012. године (Ševkušić, 2013). Главни извор радова за анализу био је научни часопис *Зборник Института за педагошка истраживања*, који има високу научну категорију и дугу традицију објављивања емпиријских радова у области васпитања и образовања. Анализирана су истраживачка питања, примењени приступи и методе, као и допринос истраживања испитиваном подручју. Мада циљ анализе није био да се процени квалитет ових истраживања, на основу резултата анализе о томе се посредно може закључивати. Наиме, истраживачка питања квалитативних истраживања била су претежно педагошког карактера и понудила су значајне импликације за образовну праксу и политику. На пример, развијен је нови модел тематске интердисциплинарне наставе и осмишљене су екстракурикуларне активности за подстицање интересовања и креативности ученика, што значи да су та истраживања испунила стандард *социјалне валидности* (испитивање друштвено значајних феномена). Примењивани су различити приступи (акционо истраживање, студија случаја и микс-методски нацрт), као и различите методе прикупљања и анализе података (неструктурисани интервју, посматрање на „терену“, анализа документације, наративна анализа и квалитативна тематска анализа). Стандарди који се односе на метод, као што су детаљни описи учесника истраживања, начина прикупљања података и поступака анализе, задовољени су у већини истраживања, као и стандард *кохерентности* представљања и дискусије налаза. Међутим, неке од главних стратегија за обезбеђивање веродостојности (на пример, контрола субјективности, коришћење вишеструких извора података, валидност интерпретације), не помињу се у овим истраживањима.

Други рад представља метаанализу квалитативних истраживања у образовању, реализованих у оквиру пројеката Института за педагошка истраживања из Београда, која су објављена у релевантним научним часописима у периоду од 2011. до 2019. године (Ševkušić, 2019). Анализирана су 34 рада, а јединице анализе биле су: предмет истраживања

и истраживачка питања, примењени квалитативни приступи и методе за прикупљање и анализу података и присуство/одсуство индикатора квалитета истраживања. Поред значајног пораста броја квалитативних истраживања у образовању, анализа је показала да су ова истраживања генерисала бројне нове теме и истраживачка питања. Неке од тема први пут су се појавиле у нашој средини, попут испитивања перспективе наставника о препрекама за спровођење образовних реформи или испитивање како квалитативна методологија може бити примењена за испитивање процене интелектуалних способности деце, што је био искључиво предмет квантитативних истраживања. Генерално посматрано, анализа истраживачких питања у изабраним студијама показује да је нагласак на проучавању унутрашњег света учесника истраживања, на њиховим искуствима, значењима која конструишу, на томе како доживљавају различите феномене, свој положај и односе у различитим контекстима, што је иманентно основним карактеристикама квалитативне парадигме. Поред тога, постављено је значајно више истраживачких питања која су релевантна за образовну праксу, него оних која су усмерена на преиспитивање теоријских концепата и генерисање теорије.

Анализа примењених приступа показује да се ова истраживања, у складу са дефиницијом Вилигове (Viligi, 2013), могу класификовати у две групе: (а) „права“ квалитативна истраживања (аутори експлицирају парадигматски оквир); (б) „једноставнија варијанта“ квалитативних истраживања (аутори се не изјашњавају о парадигматском приступу, већ само користе квалитативне процедуре за прикупљање и анализу података). Приближно две трећине анализираних истраживања припада првој групи. Коришћене су студија случаја, акционо истраживање, конструктивистичко-интерпретативни и дискурзивни приступ, као и њихове комбинације. Велика заступљеност студије случаја у нашем узорку показује да аутори препознају да су у овом приступу садржана сва својства која су релевантна за изучавање педагошких феномена (очување целине појаве, уважавање њеног контекста, развојна димензија и комплементарност различитих извора података). Студија случаја сматра се најтипичнијим „представником“ квалитативне истраживачке парадигме због високе *еколошке валидности* добијених података која се остварује услед блискости истраживача са стварним животним ситуацијама. Стандард *адекватности података* применом стратегије вишеструких извора задовољен је у значајном броју истраживања (на

пример: Jošić, Vuđevac & Baucal, 2012; Radišić & Jošić, 2015). Даље, анализа показује да квалитет истраживања варира у погледу испуњења критеријума *документованости* налаза. Другим речима, у појединим истраживањима није довољно описан аналитички поступак, како бисмо могли имати поверења у добијене налазе. Стандард *аргументованости интерпретације* (остварена блиска веза између података и интерпретације), који представља један од најважнијих критеријума квалитета, задовољен је у већини истраживања. Такође, у појединим истраживањима конструктивистичко-интерпретативног приступа аутори су известили о примени стандарда *разоткривања субјективности* (Gutvajn i Ševkušić, 2013) и стандарда *партиципативне валидности* (Maksić i Spasenović, 2018).

## 5. Закључак

У овом раду приказали смо стандарде квалитета квалитативних истраживања, како бисмо указали на то да научна ригорозност укључује систематичан приступ дизајнирању истраживачког нацрта, анализи података, њиховој интерпретацији и презентацији. Из наведеног приказа може се закључити да постоје општи или универзални стандарди, без обзира на то у којој парадигми или научној дисциплини се истраживање спроводи. Основна особина стандарда је да су флексибилни и да треба да се прилагођавају посебним приступима. На пример, стандарди који се односе на процењивање квалитета у постпозитивистички оријентисаном истраживању разликоваће се од стандарда у критичкој анализи дискурса. Важно је напоменути да се не очекује од истраживача да примени све стандарде у оквиру једног истраживања, али требало би да имају јасно оправдање, које је засновано на њиховом приступу, за стратегије које користе за појачавање ригорозности истраживања.

Резултати анализе квалитативних истраживања у Србији показују да је у области образовања ова оријентација дала значајан допринос, као и да солидан број истраживања испуњава основне критеријуме научности. Будућа истраживања свакако би требало да теже да у што већој мери испуне наведене стандарде квалитета, како би ова истраживачка оријентација могла успешно да настави да се развија.

## КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. American Psychological Association – APA. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7<sup>th</sup> ed.). <https://doi.org/10.1037/0000165-000>
2. Barone, T., & Eisner, E. W. (2012). *Arts based research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
3. Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
4. Elliott, R., Fischer, C. T. Rennie, D., L. (1999). Evolving guidelines for publication of qualitative research studies in psychology and related fields, *British Journal of Clinical Psychology*, 38, 215-229. <http://dx.doi.org/10.1348/014466599162782>
5. Frost, N., Nolas, S. M., Brooks-Gordon, B., Esin, C., Holt, A., Mehdizadeh, L., & Shinebourne, P. (2010). Pluralism in qualitative research: The impact of different researchers and qualitative approaches on the analysis of qualitative data. *Qualitative Research*, 10, 441–460. <https://doi.org/10.1177/1468794110366802>
6. Gergen, K. J. (2014). Pursuing excellence in qualitative inquiry. *Qualitative Psychology*, 1, 49–60. <http://dx.doi.org/10.1037/qup0000002>
7. Gergen, K. J., Josselson, R., & Freeman, M. (2015). The promises of qualitative inquiry. *American Psychologist*, 70, 1–9. <http://dx.doi.org/10.1037/a0038597>
8. Gergen, M. M., & Gergen, K. J. (2011). Performative social science and psychology. *Historical Social Research*, 36(4), 291–299. <https://doi.org/10.12759/hsr.36.2011.4.291-299>
9. Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (2005). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 191–215). Thousand Oaks, CA: Sage.
10. Gutvajn, N. & Ševkušić, S. (2013)). Kako stručni saradnici doživljavaju školski neuspeh učenika, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 45(2), 342–362. doi: 10.2298/ZIPI1302342G
11. Hays, D. G., Wood, C., Dahl, H. & Kirk-Jenkins, A. (2016). Methodological rigor in Journal of Counseling & Development qualitative research articles:



- a 15-year review, *Journal of Counseling and Development*, 94(2), 172-183. <https://doi.org/10.1002/jcad.12074>
12. Jošić, S., Buđevac N. i Baucal A. (2012). Uloga vršnjačke interakcije u donošenju odluka desetogodišnjaka. *Psihološka istraživanja*, 15(2), 185–207.
  13. Levitt, H. M., Motulsky, S. L., Wertz, F. J., Morrow, S. L., & Ponterotto, J. G. (2017). Recommendations for designing and reviewing qualitative research in psychology: Promoting methodological integrity. *Qualitative Psychology*, 4(1), 2–22. <https://doi.org/10.1037/qup0000082>
  14. Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
  15. Maksić, S. & Spasenović, V. (2018) Educational Science Students' Implicit Theories of Creativity, *Creativity Research Journal*, 30:3, 287–294, DOI: 10.1080/10400419.2018.1488200
  16. Morrow, S. L. (2005). Quality and Trustworthiness in Qualitative Research in Counseling Psychology, *Journal of Counseling Psychology*, 52, (2), 250-260. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.2.250>
  17. Osbeck, L. M. (2014). Scientific reasoning as sense making: Implications for qualitative inquiry. *Qualitative Psychology*, 1, 34–46. <http://dx.doi.org/10.1037/qup0000004>
  18. Pavlović, J. (2021). Kvalitativna istraživanja i APA 7, u: V. Džinović i T. Nikitović (Ur.): Kvalitativna istraživanja kroz discipline i kontekste: osmišljavanje sličnosti i razlika (9–12), *Zbornik radova*, XXVI naučna konferencija „Pedagoška istraživanja i školska praksa“, 12. i 13. mart. Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, i Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd.
  19. Radišić, J. & Jošić, S. (2015). Challenges, obstacles and outcomes of applying inquiry method in primary school mathematics: example of an experienced teacher. *Inovacije u nastavi*, 28(3), 99–115.
  20. Shaw, R. L., Bishop, F. L., Horwood, J., Chilcot, J., & Arden, M. A. (2019). Enhancing the quality and transparency of qualitative research methods in health psychology [Editorial]. *British Journal of Health Psychology*, 24(4), 739–745. <https://doi.org/10.1111/bjhp.12393>
  21. Stiles, W. B. (1993). Quality control in qualitative research. *Clinical Psychology Review*, 13, 593–618.

22. Ševkušić S. (2006). Osnovne metodološke pretpostavke kvalitativnih istraživanja, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 38 (2), 299–316. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
23. Ševkušić, S. (2013). Status kvalitativnih istraživanja u oblasti obrazovanja darovitosti, u: G. Gojkov i A. Stojanović (ur.): *Zbornik 18 – Metodološki problemi istraživanja darovitosti* (25–36), Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
24. Ševkušić, S. (2019). Status kvalitativnih istraživanja i njihov doprinos obrazovnoj politici i praksi u Srbiji: metaanaliza, u: Lazarević, E, Malinić, D, Gutvajn, N. i Ševa, N. (ur.). *Nastava i učenje u procesima modernizacije Srbije*. Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
25. Vilig, K. (2013). *Kvalitativna istraživanja u psihologiji*. Beograd: Clio.

КВАНТИТАТИВНА И КВАЛИТАТИВНА ИСТРАЖИВАЊА  
У ДРУШТВЕНИМ И ХУМАНИСТИЧКИМ НАУКАМА  
– СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ  
Зборник радова

Издавач  
АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ  
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

За издавача  
Академик РАЈКО КУЗМАНОВИЋ

Лектор  
ТАТЈАНА АТЛАГИЋ ОСТОЈИЋ

Графичко обликовање  
ДАНИЕЛ ГРУЈИЋ

Штампа



За штампарију  
ЈЕЛЕНА МИЛИНЧИЋ

Тираж  
150 примјерака

Бања Лука, 2023.

CIP - Каталогизација у публикацији  
Народна и универзитетска библиотека  
Републике Српске, Бања Лука

001.891(082)

КВАНТИТАТИВНА и квалитативна истраживања у друштвеним и хуманистичким наукама – стање и перспективе / приређивач Драго Бранковић ; главни уредник Рајко Кузмановић ; одговорни уредник Драго Бранковић. - Бања Лука : Академија наука и умјетности Републике Српске, 2023 (Лакташи : Графомарк). - 212 стр. : табеле ; 24 cm. - (Научни скупови ; књ. 60. Одјељење друштвених наука ; књ. 53)

Према предговору, радови су представљени на округлом столу “Квантитативна и квалитативна истраживања у друштвеним и хуманистичким наукама – стање и перспективе”, одржаном у Бањој Луци, 16. децембра 2022. - На спор. насл. стр.: Quantitative and qualitative research in social and humanitic sciences - situation and perspectives. - Тираж 150. - О ауторима: стр. 209-212. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Регистри. - Summaries.

ISBN 978-99976-42-76-9

COBISS.RS-ID 139360001